न तु पुत्रिकाया इति वाच्यं पुत्रिकाया अङ्गजत्वात् तदधीनजन्मतया च तत्पुत्रस्य पिण्डदानयोगात् तस्या एवोत्कर्षेण पुत्रत्वौचित्यात्। एतन्न्यायादेव अपुत्रिकाया अपि दुहितुरभाव एव दौहित्रस्यैव प्रागधिकारोपपत्तिः। अतएव समस्तत्रेत्यनेन पुत्रिकौरसयोरेव समभागिता मनूक्ता न तु तस्याः पुत्रस्य औरससमभिता केनाप्युक्तेति। इत्यञ्च "पुत्रिकापुत्र एव चेति" द्वादशविधपुत्रगणनायां कर्मधारयो न तु तत्पुरुष इति विभावनीयम्। पूर्वोक्तविभाग इति समभाग इत्यर्थः"। अपत्यधनाधिकारे च दाय॰मा॰ कश्चिद्विशेष उक्तो यथा "यतएव स्वपुत्त्रद्वारेण पिण्डदातृतया दुहितुः पितृधनाधिकारः अतएव पुत्रिकाया अपि पितृपरमजातधनसम्बन्धायाः पश्चाद्वन्ध्यात्वेन तद्भर्त्तुर्वा प्रसवासामर्थ्येन विपर्य्यस्त पुत्त्राया मरणे तद्धनं न भर्त्तुः। यथा शङ्खलिखितौ "प्रेतायाः पुत्रिकायास्तु न भर्त्ता द्रव्यमर्हत्यपुत्त्रायाः"। तथा पैठीनसिः "प्रेतायां पुत्रिकायान्तु न भर्त्ता द्रव्यमर्हति। अपुत्त्रायां, कुमार्य्यां वा स्वस्रा ग्राह्यं तदन्यया"। ततः कुमार्य्यां स्वस्रा अन्यया वा पुत्त्रवत्या सम्भावितपुत्त्रया स्वस्रा तद्धनं ग्राह्यम्। अतः स्त्र्यधिकारे व्यावृत्तिरन्याधिकारस्य। यत्तु मनुवचनम् "अपुत्त्रायां मृतायान्तु पुत्रिकायां कथञ्चन। धनं तत् पुत्रिकाभर्त्ता हरेतैवाविचारयन्"। तदविपर्य्यस्तपुत्त्राया अनुत्पन्नमृतपुत्त्रायाः पुत्त्रिकाया मरणे वेदितव्यम्" "विपर्य्यस्तपुत्त्रायाः पुत्त्रात्यन्ताभाववत्याः। तद्धनं ग्राह्यमिति। तदपि पत्न्यभावे कुमार्य्यादीनां पत्नीबाध्यत्वादिति बोध्यम्। अत इति उक्तोभयसूत्राभ्यां विपर्य्यस्तपुत्त्रायाः पुत्त्रिकायामरणे कुमार्य्यादीनामधिकारे प्राप्ते भर्त्तुरधिकारस्य व्यावृत्तिरिति समग्रोपसंहारः। प्राञ्चस्तु यतः पुत्त्रिकाया एव विपर्य्यपुत्त्रायामरणे न तत्संक्रान्तदाये भर्त्तुरधिकारोऽतः स्त्र्यधिकारे अन्यासां दुहित्रादीनामप्यधिकारेऽनन्तरं विपर्य्यस्तपुत्त्राणां तासां मरणे भर्त्तुरधिकारस्य व्यावृत्तिरिति व्याचक्रुः। तदविपर्य्यस्तपुत्त्राया इति। एतस्यैव विवरणम् अनुत्पन्नमृतपुत्त्राया इति। अत्र पक्षान्तराभावात् चकारः क्वाचित् कः पाठः प्रामादिकः। अथात्र शङ्खलिखितादिवचनमेव उत्पन्नमृतपुत्त्राविषयं मनुवचनन्तु अनुत्पन्नपुत्त्राविषयमिति वैपरीत्यमेव न कुतः? उत्पन्नपुत्त्राया, इवाविपर्य्यस्तपुत्त्रायाः पुत्त्रोत्पत्त्यैव पितुः पुन्नामनरकनिवर्त्तकत्वेन कृतोपकारकतया स्वामित्वे निर्व्यूढे पितुरितरापेक्षया तस्या एवाधिकोपकारित्वात् तद्भर्त्तुरधिकारो युक्तः अतएव "दौहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थमनुशोचसि" इत्यनेन दौहित्रमुखदर्शनस्यापि नरकनिस्तारकतेति। पुत्त्रानुत्पत्तौ तु पितृपकाराभावात् तस्या एव न स्वामित्वं कुतस्तत्पत्युरिति तत्पितृधनाधिकारिणां कन्यादीनामेव तदानीं तत्राधिकारस्य न्याय्यत्वात्। यद्यपि वन्ध्यात्वेनावधृतायां जीवन्त्यामप्येवमुचितं तथापि प्रेताया इति ग्रहणात् न जीवन्त्यां तस्याम् अन्यदुहित्रादीनामधिकार इति" श्रीकृष्णव्याख्या।

पुत्रिन् पुंस्त्री पुत्त्र+अस्त्यर्थे इनि। पुत्त्रयुक्ते स्त्रियां ङीप्

पुत्री स्त्री पुत्र+गौरा॰ ङीष्। १कन्यायां २वृक्षभेदे हला॰।

पु(त्रीय)त्र्य त्रि॰ पुत्त्रस्य निमित्तं संयोग उत्पातो वा "पुत्त्राच्छ च" पा॰ छ पक्षे यत्। १पुत्त्रनिमित्ते संयोगे २तदीयोत्पाते च। पुत्रस्येदम् छ। ३पुत्त्रसम्बन्धिनि त्रि॰। "धन्यं यशस्यं पुत्रीयमायुष्यं विजयाय च" भा॰आ॰ ६७अ॰। ४इष्टिभेदे स्त्री रामा॰अयो॰ १५।३

पुत्रेष्टि स्त्री पुत्त्रकाम कर्त्तव्या इष्टिः शा॰त॰। पुत्त्रकामकार्य्ये इष्टिभेदे सच आश्व॰श्रौ॰२।१०,८सूत्रादौ दृश्यः। "गृहीत्वा पञ्चवर्षीयं पुत्रेष्टिं प्रथमं चरेत्" दत्तकमीमांसाधृतवाक्यम्। स्वार्थे क। तत्रार्थे जटाध॰।

पुत्रैषणा स्त्री ६त॰। पुत्रेच्छायां शत॰ब्रा॰ १४।६।१४।१

पुथ हिंसे दि॰पर॰सक॰सेट्। पुथ्यति अपोथीत्। पुपोथ।

पुथ वधे सक॰ क्लेशे अक॰भ्वा॰पर॰सेट् इदित्। पुन्थति अपुन्थीत् पुपुन्थ पुन्थ्यते।

पुथ दीप्तौ चु॰उभ॰सक॰ सेट्। पोथयति-ते अपूपुथत्-त।

पुद्गल पु॰ पूरणात् पुत् गलतीति गलः कर्म॰। १परमाणौ "पूरणाद्गलनात् देहे पुद्गलाः परमाणवः" इति विष्णुपु॰ टीकायां श्रीधरधृतवाक्यम्। २बौद्धमतप्रसिद्धे द्व्यणुकादिपदार्थभेदे च। पुत् कुत्सितो गलो यस्मात्। ३सुन्दराकारे त्रि॰शब्दर॰।३रूपादिविशिष्टे त्रि॰हेमच॰[भीक्ष्णे अमरः।

पुनःपुनर् अव्य॰पुनर्+वीप्सायां द्वित्वम्।१मुहुरित्यर्थे २अ-

पुनःपुना स्त्री पु॰ पुनः पुनाति पू-नक् पृषो॰। नदीभेदे "कीकटेषु गया पुण्या नदी पुण्या पुनःपुना" वायुपु॰।

पुनःसंस्कार पु॰ पुनर्वारः संस्कारः। १द्वितीयोपनयनसंस्कारे गोमांसादिभक्षणे प्रायश्चित्तनिमित्ते पुनर्वारोपयनभेदे "पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनःसंस्कारमर्हति" इत्युक्ते उपनयने ज्यो॰त॰ "अज्ञानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरासं-